

Tomislav Ćužić
Športska gimnazija Zagreb
Selska cesta 119, HR-10000 Zagreb
tomislavcuzic@net.hr

MORFOLOŠKI ASPEKTI PRAVOPISNE NORME

U uvodu rada diferenciraju se morfološka (i „pravomorfološka“) i pravopisna norma, pri čemu se govori i o svojevrsnome paradoksu pravopisne norme. Metodom komparativne i kontrastivne analize u središnjem se dijelu rada raščlanjuju neki relevantni morfološki aspekti koji sudjeluju u definiranju pravopisnih načela i pravopisnih pravila. Cilj je rada osvještavanje teorijsko-metodoloških aspekata kojima se naznačuju vidovi svojevrsna preklapanja morfologije i pravopisa, i to kroz prizmu hrvatske pravopisne norme, ali i norme nekih slavenskih jezika. U skladu s tim u zaključku se progovara o povezanosti pravopisne norme s morfološkom normom, odnosno kako posebnosti morfološke norme postaju pitanje pravopisne norme.

1. Uvod

Paradoks pravopisne norme manifestira se u tome što je ona istodobno i „nejezična“ i standardnojezična norma, dok je, primjerice, morfološka norma i jezična i standardnojezična, premda standardnojezičnu morfološku normu, tj. normu koju se propisuje kao pravilnu nije – po uzoru na **pravopisnu** – nimalo uobičajeno (dapače, nepravilno je) nazvati **pravomorfološkom** normom (preskriptivnom morfološkom normom, odnosno morfološkom nadnormom ili, jednostavno, kodificiranom morfologijom). Kao sastavni dio gramatike morfološka je norma jezična jer joj je u osnovi dijalekt („prirodni“ govor, doduše već apstrahiran), ali i standardnojezična norma, propisujući koji su gramatički oblici pravilni u standardnome jeziku. Sekundarnost (tj. nejezičnost) pravopi-

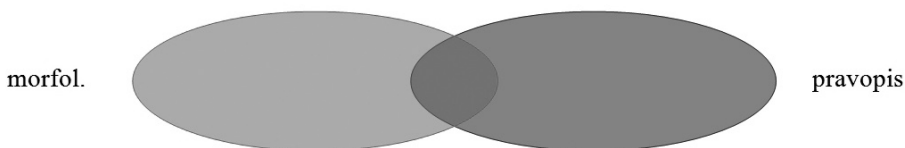
sne norme, usidrene gotovo isključivo u vizualnost (pisanu materijalnost), proizlazi iz činjenice da se ostvaruje u pismu, koje nije jezik sam, no jest njegova vizualna simbolizacija (uvjetno rečeno, vizualno-simbolička konkretizacija jezika). Zato pravopisna norma svoj pojmovni inventar preuzima od drugih standardnojezičnih normi, a ondje gdje ga ne preuzima, poseže za vizualnim (grafijskim) nazivima (npr. veliko i malo početno slovo, točka, zarez).

S obzirom na to da pravopisnu normu (preko standardnojezičnosti) ipak karakterizira, između ostaloga, jezična inherentnost (Dobrovoljc 2004: 15), nije dvojbena ni navezanost nekih njezinih segmenata na morfološku normu, posebice pri stvaranju određenih pravopisnih pravila ili definiranju pravopisnih načela. Stoga je cilj rada uočiti u kojoj je mjeri prisutna morfološka norma u opisu pravopisne norme, odnosno osvijestiti na kojim se teorijsko-metodološkim razinama u pravopisu uočavaju aspekti morfološke norme, i to u prvome redu kroz prizmu hrvatske pravopisne norme, ali i pravopisne norme nekih slaven-skih jezika.

2. Problemi odnosa morfološke i pravopisne norme

Iako pravopisna problematika pripada jezikoslovnomu preskriptivizmu, aspektima pravopisne norme moguće je pristupiti deskriptivno, kao što deskriptivna lingvistika pristupa jezičnim pojavama. Opis namjerno donesene norme, kakva je i pravopisna, zahtijeva razmatranje onih jezičnih silnica, u ovome slučaju morfoloških, koje su utjecale na svjesno normiranje, pa valja prikazati segmente pravopisne norme kojima u određenome smislu upravlja morfološka norma. Predmet je rada u prvome redu jednosmjernan odnos utjecaja, odnosno smjer morfološkoga (ili morfonološkoga) utjecaja na pravopisnu normu, premda postoji i obrnut odnos, tj. smjer pravopisnoga utjecaja na morfološku normu.

Prije nego što u sljedećim poglavljima sagledamo aspekte povezanosti pravopisne norme s morfološkom normom, odnosno morfološke aspekte u opisu pravopisnih pravila, valja upozoriti na manje-više očevidnu činjenicu da je granicu između morfologije i pravopisa većinom moguće jasno povući, no ponegdje se područja njihove „aktivacije” isprepliću:

Primjerice, gramatički (točnije rečeno, gramatikografski) opis perfekta uključivat će i implicitan pravopisni, pisani oblik (jer je, dakako, gramatika *pisano* kodificirana, tj. **opisana** u priručniku), dok će se kod opisa futura prvoga eksplicitno spomenuti i pismo, tj. pravopis (npr. Barić i dr. 2005). U potonjem slučaju osvještava se razlika na relaciji (iz)govor – pismo, pri čemu se tu morfologija nadaje kao svojevrsna primijenjena morfologija, ima li se u vidu da taj tip prožimanja proizlazi iz različitih jezičnih djelatnosti (govorenje, čitanje, pisanje). Tu se može govoriti o svojevrsnome preklapanju dviju normi jer se razlikuju pisana i govorena razina toga oblika.

Drugi tip odnosa vidi se u utjecaju morfološkoga nazivlja pri definiranju pravopisnih pravila, odnosno u podtekstu pravopisnoga pravila morfološki je instrumentarij (npr. sklonidba, tj. navođenje određenih padeža, komparativ, vrsta riječi itd.). Uostalom, navođenjem kategorija u kojima se pojavljuju glasovne alternacije, bez obzira na to bile one fonološki ili morfološki uvjetovane, ulazi se u područje morfološke norme.

No pravopisna norma ne mora biti uvijek u tako podređenu položaju. Hrvatske gramatike¹, očekivano, ne posvećuju sklonidbi stranih imena veću pozornost jer se to područje očito shvaća kao „prirodno” područje pravopisne norme, koja onda mora preuzeti teret i nekih morfoloških pitanja. S druge strane, u nekim se slučajevima preko pravopisa može osnažiti kakvo pravomorfološko rješenje (o čemu će u radu poslije biti nešto više riječi), a ima i slučajeva kada pra-

¹ Za ilustraciju možemo navesti primjere iz četiriju gramatika. U „Hrvatskoj gramatici” (Barić i dr. 2005: 111), u poglavlju Imenice muškoga roda, navodi se samo da „kao dio osnove ponašaju se i završni samoglasnici u vlastitih imena”, primjerice *Dante – Dantea, Verdi – Verdija*, da se u imenima na *y* umeće *j*, odnosno da se kao *Dante* „dekliniraju i strana imena na suglasnik u pismu koji se ne čita” (npr. *N Camus, G Camusa*).

U „Gramatici hrvatskoga jezika” (Težak i Babić 1996: 90–91) strana imena ne obrađuju se zasebno. Primjerice, imena stranoga podrijetla koja su pravopisno relevantna javljaju se u obradi imenica muškoga roda s nastavkom *-o* ili *-e* (npr. *Peru, Perua, Perui*). Sličan je pristup prikazan i u Raguževoj „Gramatici hrvatskoga jezika” (Raguž 2010). U Silić-Pranjkovićevoj „Gramatici hrvatskoga jezika” ipak je više pozornosti posvećeno pisanju stranih imena, ali ne u zasebnome poglavlju. Napominje se da poput stranih imenica kojima osnova svršava na samoglasnik u hrvatski jezik ulaze i osobna imena s takvom osnovom, npr. *Derrida, Derridaa; Goethe, Goethea; Hugo, Hugoa*. Naglašava se da je razlika „između općih imenica i osobnih imena u ulozi imenica ta što se imena (imenice) s osnovom na *i* ponašaju kao i imena (imenice) s osnovom na druge samoglasnike. Između njega se naime i nastavaka ne umeće *j*: *Leopardi-Ø – Leopardi-a (Leopardija)*. Takvo *i* može biti predstavljeno i drugim slovima, npr. slovima *y, ie, is* i sl.” (Silić i Pranjković 2005: 104–105), pri čemu se dodaje da glasovi *a, e, o* i *i* također mogu u pismu biti drukčije predstavljeni (npr. *Henry, Henrya, Dumas, Dumasa*). U zagradi se napominje da pravopis dopušta pisanje umetnutoga *j* (*Leopardija*). U sljedećem se ulomku ističe da sve rečeno za osobna strana imena vrijedi i za imena naseljenih mjesta (*Cambridge, Cambridgea*).

Na kraju, možemo reći da je opravdano da se i gramatike opširnije bave pisanjem stranih imena.

vopisni propis utječe na gramatički opis. U vezi s tim poznato je da dio hrvatskih gramatika obrađuje (morfološki i tvorbeno uvjetovanu) alternaciju *ije/je/e/i*. U slučaju kada bi pravopis propisivao da se jekavski refleks jata piše samo *je*, kako je bio predlagao Škarić (2001), tj. kada bi se dokinula razlika *ije/je* u korist pisanja *je*, može se pretpostaviti da bi gramatici, odnosno morfo(no)logiji bile vjerojatno zanimljive samo promjene *je/e* iza pokrivenoga *r* te *je/i* na kraju riječi, premda te alternacije više ne bi ni bile pretjerano pravopisno relevantne, nego morfonološki (gramatički u širem smislu) zanimljive. Pravopisno rješavanje, koje se rodilo iz pretpostavke ili činjenice da se *i* u slijedu *ije* može izgovarati (Maretić 1963), u tome (doduše, rijetkome) slučaju utječe na gramatički, odnosno gramatikografijski opis.²

S obzirom na to da u opisu pravopisne norme sudjeluju i neki aspekti morfološke norme, valja inzistirati na osnovnoj pravopisnoj dihotomiji na razini pisanja riječi, dihotomiji fonološko–nefonološko (koja, čini se, nije dovoljno teorijsko-metodološki osviještena). Potrebno je istaknuti da fonološko pisanje uključuje i pisanje riječi koje uopće ili primarno nisu pravopisno relevantne, tj. koje su tek u širem smislu pravopisne, a zahvaćene su morfološkim alternacijama. Takvo fonološko pisanje u širem smislu razlikuje se, dakako, od fonološkoga pisanja u užem smislu. Možemo ga zvati fonemskim pisanjem³, a uključuje pisanje riječi koje su zahvaćene fonološki uvjetovanim alternacijama. Njemu je suprotstavljeno morfonološko, koje možemo zvati morfemskim pisanjem (po uzoru na naziv fonemsko). Takvom je distinkcijom pravopisnih načela moguće razumjeti unošenje oblika koji su pravopisno relevantni u širem smislu imali se s jedne strane na umu da im se pisani lik ne razlikuje od govorenoga, ali im s druge strane postoji u osnovi kakva (morfološki uvjetovana) razlika u odnosu na tzv. kanonski oblik (npr. *majka*, D. jd. *majci*; *spasilac*, G jd. *spasioca*; *pisati*, *pišem*; *umrijeti*, *umrem*). Ovdje svakako još treba napomenuti da se pojam pravopisne relevantnosti u širem smislu (sekundarne pravopisne relevantnosti) može učiniti diskutabilnim, pa i prijepornim, jer se u oblicima tipova *majci*, *spasioca* ili *krušaka* itd., u nešto strožem metodološkome poimanju, radi tek o normativnoj relevantnosti, ali ne na pravopisnoj razini. No uzimajući u obzir da se morfološki uvjetovane alternacije odnosno oblici koji su njima

² Vrlo je zanimljiva Maretićeva tvrdnja „da se može dogoditi te isto čeljade istu riječ izgovara dvojako: sad *sjeno*, *rjeka*, sad *sijeno*, *rijeka*” (Maretić 1963: 69). Njome je on zapravo htio opravdati nedosljednosti koje je zapazio kod Karadžića i Daničića. Tako Karadžić piše *zamjerati*, ali i *pomijerati*, *ponedijeljka* i slično, a Daničić *zamjerati* i *zamijerati*.

³ Smatramo da je fonološko načelo pisanja u užem smislu radi jasnoće bolje nazvati fonemskim načelom jer stručni naziv fonološko, kada se dubinski analizira, biva opterećen čak trima značenjima. Inače, o nazivima fonemsko i morfemsko govori i Badurina (1996).

zahvaćeni, kako ćemo vidjeti u radu, u određenoj mjeri obrađuju u većini hrvatskih aktualnih pravopisa (bilo u tekstualnome dijelu bilo u njihovim rječnicima), smatramo da se ipak (unatoč stanovitoj manjkavosti toga izraza) može govoriti o pravopisno relevantnim oblicima, doduše tek u širem, sekundarnome, smislu.⁴ Svjesni smo, dakako, da takav pristup donekle relativizira pojam pravopisne relevantnosti, no u prvome se redu ovdje, između ostaloga, nastoji razumjeti i tradicionalno unošenje likova koji nisu pravopisno problematični u užem smislu, ali i upozoriti da razlikovanjem pravopisno relevantnih oblika u užem i širem smislu možemo, barem do neke mjere, teorijski obuhvatiti područje preklapanja morfološke i pravopisne norme, osvještavajući tako i silnice toga preklapanja. (Nije nam dakle namjera, u skladu s deskriptivnošću ovoga rada, procjenjivati nedostatke i prednosti metodoloških postupaka u pojedinim pravopisnim knjigama.)

U vezi s tim nije suvišno navesti i barem jedan zoran primjer iz pravopisa, i to iz najnovijega. Iako se u „Hrvatskome pravopisu” Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (ur. Jozić 2013: 19) s pravom eksplicitno priznaje da pisanje *je* ili *e* iza tzv. pokrivenoga *r* „nije u pravome smislu pravopisno pitanje”, to se pitanje ipak temeljito obrađuje (oprimeruju se, dakako, i oblici u kojima tu dolazi do alternacija *ije/e* odnosno *ije/je*), što je u skladu s hrvatskom pravopisnom tradicijom, koju dakako slijede svi aktualni hrvatski pravopisi. Ono što se u toj knjizi naziva pravopisnim pitanjem u „nepravom” smislu, ovdje nazivamo pitanjem uvjetne pravopisne relevan-

⁴ Na taj se način može uspostaviti svojevrsna „sistematizacija” načina pisanja riječi. U hrvatskome jeziku razlikuju se dakle:

1) **pravopisno nerelevantni zapisi riječi i njihovih oblika** (*slika, krevet, junak, junaka, kruška, kruške, vrabac, vrapaca, pisati, izraditi*), tj. riječ je o fonološkome pisanju pravopisne nerelevantnosti; ipak, mogu se naći u pravopisnim rječnicima zbog toga što im je neki oblik pravopisno relevantan (*zadatak* zbog oblika *zadaci/zadatci*, *junak* zbog oblika *junače*) ili pravopisno relevantan u širem smislu (*anarhizam* zbog oblika *anarhizma*)

2) **u širem smislu pravopisno relevantni zapisi riječi i oblika riječi** (*pogrešan, junaci, krušaka, pišem*), u kojima je došlo do promjene u odnosu na tzv. kanonski oblik, tj. došlo je do promjene u osnovi ili korijenu riječi; nisu dio pravopisne norme, ali ih pravopisi nerijetko obrađuju; riječ je o fonološkome pisanju uvjetne (sekundarne) pravopisne relevantnosti

3) **pravopisno relevantne riječi ili oblici riječi** (*junače, vrapca, ispitati, podcrtati, razumijevati*), u kojima je došlo do promjene u osnovi, ili je došlo do promjene u izrazu morfema; dio su pravopisne norme u užem smislu i predmet su pravopisne obrade; u tipu *junače* prepoznajemo nefonološko pisanje, u tipu *vrapca, ispitati* fonemsko pisanje (fonološko u užem smislu), u tipu *podcrtati* morfemsko (morfonološko) pisanje, u tipu *razumijevati* nefonološko pisanje temeljeno na prozodijskome načelu, pri čemu se pisana riječ može razlikovati od govorene, ali i ne mora (*mjera*); zapis tipa *junače* doduše može biti poiman i kao prvi tip zapisa, tj. onda nije pravopisno relevantan (u srpskome jeziku likovi tipa *čekati, čup* uglavnom nisu pravopisno relevantni, ali i u hrvatskome kod govornika u čijem govoru se čuva razlika između palatalnih afrikata *č* i *ć*, *dž* i *đ*, odnosno nije došlo do njihove defonologizacije).

Također se može govoriti i o riječima koje nemaju pravopisno relevantne oblike i riječima koje ih imaju.

tnosti, odnosno pitanjem pravopisne relevantnosti u širem smislu. Naime, bitno je pridodati, naziv „pravopis” u hrvatskome ima najmanje dva značenja: pravopis je i pravopisna norma i medij (knjiga) koja tu normu opisuje i ta dva značenja uglavnom smo skloni poimati neodvojivo jedno od drugoga, iako ima jezika, npr. engleski, u kojima nisu uobičajeni pravopisni priručnici, u kojima se, drugim riječima, pravopisna norma propisuje u neku ruku implicitno, preko gramatike ili rječnika.

Bilo kako bilo, smatramo opravdanim zasebno izdvojiti i „imenovati” riječi i oblike riječi (npr. *pogrešan, majci, junaci, vršioča* itd.) što stoje u kategoriji između „potpuno” pravopisno relevantnih (npr. *čudo, ispit, podcijeniti, slatki, zadaci*) i „potpuno” pravopisno nerelevantnih (npr. *žena, žene, muž, muža, korak, koraka, sluga, sluga* itd.).

3. Morfološki (i morfonološki) segmenti pravopisne norme

Unatoč tomu koliko se težilo metodološkomu razgraničenju jezičnih entiteta prema jezičnim razinama kojima primarno pripadaju, takav pristup u opisu pravopisne norme postaje upitnim ima li se u vidu da glavni pravopisnih pravila nalazimo kakvu jezičnu pozadinu. Drugim riječima, zbog činjenice da pravopis slijedi jezik u dobrome dijelu svojih pravila, pravopisna se norma i ne može jasno sagledavati bez povezanosti s drugim jezikoslovnim područjima, što, dakako, ne znači da se u pravopisnome priručniku trebaju naći propisi koji bi pripadali drugim standardnojezičnim normama. Udio morfološke norme u teorijskome opisu pravopisne norme pokušat ćemo sagledati iz nekoliko različitih perspektiva.

3.1. Morfološka poglavlja u pravopisnim priručnicima

Koliko god gramatičke, u našem slučaju morfološke, spoznaje utječu na usvajanje nekih vidova pravopisne norme, to, dakako, ne implicira da se u metodološkome smislu u pravopisu posljedično nužno trebaju naći gramatičke definicije ili pravila morfološke i/ili sintaktičke norme, a najmanje se očekuje da cijela poglavlja prikazuju neke segmente morfološke i sintaktičke norme. No u „Slovenskome pravopisu” (ur. Toporišič 2001), čija jedna veća cjelina nosi naslov Oblikoslovje (odnosno Morfologija), uočiti ćemo da su u njoj iznesena i pravila morfološke norme, što je vidljivo u sljedećim podnaslovima: Imenica, Vrste sklonidbe, Zapis u rječniku, Posebnosti 1. muške sklonidbe, Posebnosti 2. muške sklonidbe, Posebnosti 3. muške sklonidbe itd. Upozorenje korisniku na posebnosti pri pisanju problematičnih stranih imena i tuđica svakako ima pravopisnu relevantnost, no u objasnidbenome dijelu pravopisa navode se i pravopisno nerelevantni primjeri tipa *korak, koraka* ili uputa da se *sluga* može

mijenjati i po prvom i po drugom sklonidbi itd. Da dovođenje gramatičkih pravila s pravopisnom normom nije rijetkost, pokazuje se i u uvodu „Pravopisnoga rječnika bugarskoga jezika”, u kojem je jedno poglavlje naslovljeno Pravopisne *osobnosti* s gramatičke točke gledišta (Popov i dr. 2003). Iz navedenoga bi se moglo konstatirati da su u navedenim slučajevima pravopisci u tzv. morfološkim posebnostima prepoznali stanovitu pravopisnu relevantnost.

Što se tiče aktualnih hrvatskih pravopisnih knjiga, primjećujemo da nema poglavlja koja bi bila čisto morfološka, što dobrim dijelom vrijedi za spomenuti slovenski pravopisni priručnik. S obzirom na to da se pravopisna norma služi gramatičkim (dakle i morfološkim) pojmovljem, može u didaktičkome smislu biti korisno da ga pravopisi uklupe u svoje dodatke, što uočavamo u Pojmovniku „Hrvatskoga pravopisa” Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (ur. Jozić 2013) u kojem nalazimo definicije gramatičkih pojmova.⁵ Zaključno se može reći da je u hrvatskome pravopisanju, barem na širem planu (na planu cijelih pravopisnih poglavlja), postignuta određena metodološka jasnoća.

3.2. Morfološki aspekti u pravopisnim načelima

U nazivlju pravopisnih načela obično se upotrebljavaju nazivi „fonološko načelo”, „morfonološko načelo”, „korijensko načelo”, „etimološko načelo”. Na stranu što takva podjela, barem kada je riječ o hrvatskome pravopisanju, ne pokriva svu kompleksnost u načinu zapisivanja riječi, ona dovoljno jasno govori o navezanosti pravopisa na fonološku i morfološku normu. Osim toga, u nekim pravopisima uočava se pisanje i prema gramatičkome načelu koje ima povijesnu pozadinu, a koje ne možemo nužno poistovjetiti s morfonološkim načinom pisanja (tu se može govoriti o etimološkome pisanju). Primjerice, prema češkome pravopisu (npr. „Pravidla českého pravopisu”, ur. Hlavsa 1993) samoglasnik *i* piše se na dva načina, kao „tvrdo” *y* te kao „meko” *i*. Dvojako pisanje proizlazi iz vremena kada su ta dva slova označavala dva funkcionalna glasa (fonema). No takvo pravopisanje može naći svoju opravdanost u morfologiji, kada npr. *i* u *psi* označuje nominativ množine, a *y* u *psy* akuzativ i instrumental množine. Tu historijsko (dijakronijsko) načelo u određenome smislu upravlja pravopisnim pravilom, koje pak u sinkroniji služi morfološkoj (gramatičkoj) diferencijaciji. Valja napomenuti da se naziv „gramatičko načelo” navodi i u „Pravilima slovačkoga pravopisa” („Pravidlá slovenského pravopisu”, ur.

⁵ Valja dodati da takvo pojmovlje ne nalazimo u Babić-Finka-Moguševu (Babić-Moguševu) „Hrvatskome pravopisu”, Anić-Silićevu „Pravopisu hrvatskoga jezika”, Badurina-Marković-Mičanovićevu „Hrvatskome pravopisu”, osim što se u Babić-Ham-Moguševu „Hrvatskome školskome pravopisu” na kraju Pravopisnih pravila nalazi Rječnik nazivlja.

Ondrejovič 2000) jer se u tome jeziku nešto češće ostvaruje, uostalom kao i u češkome.

Još je izraženiji u tome pogledu francuski slučaj. Naime u francuskome obrazovanju posebno je izraženo mučno ovladavanje etimološkim pravopisom koji je u znatnome raskoraku s izgovorom (slična je situacija i s engleskim). Kako isti-če Martinet, francuski učenici (pri zapisivanju riječi) „troše najbolje godine svog djetinjstva pitajući se u kojim slučajevima treba da ostane osnova nepromjenjiva, a u kojim joj treba dodati nastavke -s, -nt ili -t.” (Martinet 1973: 146).

Što se hrvatskoga jezika tiče, odnos *žena* – *ženâ/ženā* pripada gramatičkoj diferencijaciji, odnosno gramatičkomu načelu, premda se takvo pisanje iznimno rijetko aktivira.

3.3. Morfološka pozadina u opisu pravopisnih pravila

Morfološki se aspekti u hrvatskim pravopisnim priručnicima nerijetko *skrivaju* u tumačenju pravopisnih pravila. Za primjer se mogu uzeti alternacije *ije/je/e/i* koje se s jedne strane nadaju kao proizvod prozodijskoga načela, i to u smislu kada se tumači da pisano *ije* označuje dugo *je*, a pisano *je* izgovorno kratko *je*. No kada se to osnovno i jednostavno načelo dodatno pojašnjava i detaljizira, pribjegava se nerijetko u ortografskoj metodologiji morfološkim (i tvorbenim) kategorijama, koje te alternacije, gledano očima korisnika pravopisa, čine manje osnovnima i jednostavnima.

Nadalje, dihotomija fonološko – morfonološko (fonološko u užem smislu – morfonološko, tj. fonemsko – morfemsko) ne može se u većini slučajeva dovesti u vezu s pisanjem glasova *č/ć* i *dž/đ* jer se ta dihotomija u prvome redu aktivira na dodiru po nekom kriteriju različitih suglasnika, dakle kod fonološki uvjetovanih alternacija (jednačenje po zvučnosti, jednačenje po mjestu tvorbe, ispadanje glasova). Ipak, tradicionalno pisanje tih glasova u svim hrvatskim pravopisnim priručnicima objašnjava se i korijenski, u smislu da se podsjeća korisnika na korijen (korijenski morfem), pa se kaže da *č* dolazi prema *c* ili *k*, a *ć* prema *t*. Za razliku od „Hrvatskoga pravopisa” (Babić, Finka i Moguš 2000, Babić i Moguš 2010) i „Hrvatskoga školskoga pravopisa” (Babić, Ham i Moguš 2005), „Pravopis hrvatskoga jezika” (Anić i Silić 2001), Matičin „Hrvatski pravopis” (Badurina, Marković i Mićanović 2007) te već spomenuti pravopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (IHJJ) eksplicitno navode u kojim se morfološkim kategorijama to i ostvaruje (npr. za pisanje glasa *ć*: instrumental imenica ženskoga roda; komparativ i superlativ pridjeva i priloga; prezent, imperativ, imperfekt itd.) Morfemski (morfološki) pristup vidimo i pri navođenju sufiksa u kojima se nalaze ti glasovi.

Osim toga, u pravopisnim propisima mogu se naći pravi morfološki (preciznije, morfonološki) opisi, koji tako postaju svojevrсна morfološko-pravopisna, točnije fonološko-morfološko-pravopisna pravila, primjerice: „Fonem *h* ispred nastavaka *-i* (u dativu, lokativu jednine, u nominativu i vokativu množine, u drugom licu jednine imperativa), *-ima* (u dativu, lokativu i instrumentalu množine), *-ijah* (i odgovarajućim nastavcima drugih lica imperfekta), *-imo* (u prvome licu množine imperativa) i *-ite* (u drugom licu množine imperativa) zamjenjuje se fonemom *s*.

Fonem *h* ispred nastavka *-i* u dativu i lokativu jednine može ponegdje i ostati: muhi (uz musi).” (Anić i Silić 2001: 138).

Ili, što se tiče Babić-Moguševa priručnika, eksplicitno pozivanje na morfološku normu uočavamo u pravopisnome propisu da se *h* piše „u svim oblicima koje propisuje gramatika kao nastavak ili dio nastavka” (Babić i Moguš 2010: 19), no zanimljivo je da dio pravopisa (Anić-Silićev pravopis, Matičin pravopis te pravopis IHJJ-a) uopće ne donosi posebno poglavlje o pisanju glasa *h* – jer on i nije pravopisno relevantan.

3.4. Sklonidba stranih imena kao morfološko-pravopisni problem

Skлонidba stranih imena i riječi nije, dakako, isključivo pravopisni problem. Kao strane riječi imena ulaze, uglavnom, u padežnu strukturu našega jezika, no u grafijskome (grafemskome) smislu čuvaju izvornost. Nastavci se tu susreću s osnovom čiji se izgovorni (akustični) lik ne podudara s njezinim vizualnim, pisanim likom. Za njih (nastavke), naravno, vrijedi akustično-vizualno jedinstvo, no problem je u tome što neka strana imena to jedinstvo nemaju. Primjerice, u imenu *Shakespeare* vizualno (slovno) *e* nema izgovornoga parnjaka u fonemu/fonu *e* te se po sili „padežnog mehanizma” dodiruje s padežnim akustično-vizualnim nastavcima (genitivnim *a*, dativnim *u* itd.). Nadaje se potreba za pravopisnim propisom jer se nameće pravopisno relevantno pitanje kako pisati ime koje izgovorno završava suglasnikom, a vizualno (slovno) samoglasnikom (pisati dakle *Shakespeara* ili *Shakespearea*). U srazu su s jedne strane pravopisni zapis stranoga imena, koji je vizualiziran propisima strane norme, i nastavcima manifestirana hrvatska morfološka struktura. Hrvatski pravopisi (i gramatike) složno propisuju pisanje tipa *Shakespearea* (a ne **Shakespeara*), što je analognu pisanju imena tipa *Goethe*, *Goethea*, u kojemu se doduše završno *e* izgovora. U slovenskome pak pisanome jeziku također se pri sklonidbi ne registrira muklo *e*, pa se, primjerice, genitivni oblik piše *Shakespeareja*.

Ako strano muško ime završava na suglasnik ili na samoglasnik *i*, deklinira se prema sklonidbi *a*. Samoglasnik *i* u pismu može se međutim vizualno očitovati

vati na različite načine, kao i *ee*, *y*, *ie*, pa čak i kao *us* (*Camus*), što opet otvara put k aktiviranju pravopisne norme. Tu se naime javlja dvojba treba li u paradigmi imena s nastavkom *i* umetnuti *j* (npr. *Camusja* ili *Camusa*), a aktualni hrvatski pravopisi nude različita rješenja. Prema Babić-Finka-Moguševu (2000) odnosno Babić-Moguševu (2010), Babić-Ham-Moguševu (2005) i pravopisu IHJJ-a (2013) *j* se umeće (*Leopardija*), dok se prema Anić-Silićevu pravopisu (2001) i Matičinu pravopisu (Badurina, Marković i Mićanović 2007), koji završno *i* očito poimaju kao nulti morfem, umetanje ne propisuje. Novost donosi pravopis IHJJ-a (2013) koji propisuje „vizualno nespojivo” *Camusja*, dok svi ostali hrvatski pravopisi propisuju *Camusa*, a takav propis donosi i „Slovenski pravopis”. Za imena tipa *Boccaccio* umetanju nema mjesta (*Boccaccia*) jer je u njoj *-i* „samo pravopisni znak” (Babić, Finka i Moguš 1996: 59), i u tome se slažu svi hrvatski pravopisni priručnici.

Nadalje, Babić-Finka-Mogušev pravopis u četvrtome izdanju (Babić, Finka i Moguš 1996) ima propis da se *c* u sklonidbi muških i ženskih romanskih imena koja (u pismu) završavaju na *-ca* te u posvojnim pridjevima koji su nastali od njih treba zamijeniti slovom *k*, što se opravdava izgovorom (*Petrarca*, *G Petrarke*, *Petrarkin*). Suvišnost toga propisa priznaju sami suautori tako što od petoga izdanja i u sklonidbi zadržavaju *c*, koje se nalazi u nominativu, dakle *Petrarce*, *Petrarci* itd. No samo se djelomično odriču toga propisa jer i dalje propisuju *Petrarkin*. Identična su rješenja i u Babić-Moguševu i u školskome Babić-Ham-Moguševu pravopisu (2005), dakle *Petrarce*, ali *Petrarkin*, dok je u pravopisu IHJJ-a *Petrarce*, *Petrarcin*. (U slovenskome je *Petrarka*, *Petrarkin*, dakle zapis je fonološki i u nominativnome obliku.)

Glede pisanja vlastitih imena sa završetkom *-o* dva su temeljna pravila. Ako u imenu završno *o* nije naglašeno, u deklinaciji ustupa mjesto drugim nastavcima, primjerice *Chicago*, *G Chicaga*. U tome se dakle slučaju imena sklanjaju kao i hrvatska imena s tim završetkom, pa nema potrebe da pravopisna pravila odudaraju od morfološke norme, tj. da se propisuje **Chicakoa*. Ako pak završno *-o* jest naglašeno, to znači da je dio osnove imena, a ne nastavak. Drugim riječima, nominativni oblik imena ima nulti morfem (*Hugo+Ø*), odnosno ostaje *o* u svim oblicima (*Hugo+a*), a nastavci su isti kao i u tipu *Chicago*.

Govorimo li o sklonidbi ženskih imena sa završetkom *e* koje se ne izgovara, Babić-Finka-Mogušev (Babić-Mogušev) „Hrvatski pravopis” donosi francuska imena koja se pak, prema tome pravopisnome priručniku, u nekim padežima sklanjaju: *Jeannette*, *G Jeannette*, *D Jeannetti* itd. Tu se preko pravopisne norme zapravo propisuje svojevršno pravomorfološko rješenje koje nije uobičajeno s obzirom na to da imena toga tipa nisu prilagođena hrvatskomu morfo-

loškomu sustavu. Sličan je propis i u bosanskome pravopisu, u kojemu se, doduše, propisuju dvostruka rješenja, odnosno da ženska imena koja završavaju na suglasnik „ili ostaju nepromijenjena ili kao da se završavaju na *-a*” (Halilović 1996: 143). S druge strane, „Pravopis hrvatskoga jezika” (Anić i Silić 2001), Matičin pravopis (Badurina, Marković i Mićanović 2007) i pravopis IHJJ-a propisuju (uobičajenu) nepromjenjivu paradigmu.

3.5. Sklonidba kratica u svjetlu pravopisnih dvojbi

Složene kratice (akronimi) također podliježu sklonidbenomu sustavu hrvatskoga jezika, dakle u ingerenciji su morfološke norme. Primjerice, u „Hrvatskome školskome pravopisu” (Babić, Ham i Moguš 2005) naznačuje se da se složene kratice mogu sklanjati premda se ne precizira da se one koje završavaju na suglasnik sklanjaju kao imenice muškoga roda, što se i ne mora naći u pravopisnome priručniku jer bi to bila morfološka uputa. Pravopisni problem u pogledu pisanja kratica na *-A* uočavamo kada morfološku normu (odnosno promjenu oblika kratice) „prebacujemo” u pismo, a hrvatski pravopisni priručnici nude različita rješenja za pisanje toga tipa kratica (npr. *HINA*) u slučaju kada se pišu velikim slovima. Anić-Silićev pravopis (2001), Matičin pravopis (2007) i pravopis IHJJ-a (2013) čuvaju završno *A* iako se ne izgovara/čita (*HINA-e*). Takav se „morfemski” pristup u Babić-Moguševu pravopisu (2010), Babić-Ham-Moguševu pravopisu izričito zabranjuje u korist pisanja *HINE*, pri čemu verzal *E* više nije oznaka za skraćenu riječ, nego za gramatički morfem, a zanimljivo je da takvo rješenje propisuje i „Slovenski pravopis”. Što se tiče cjelokupne hrvatske pravopisne norme, dopuštaju se dakle trostruka rješenja (*HINA-e*, *HINE*, *Hine*).

3.6. Osvrt na jedan pravomorfološki aspekt sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja

Govorimo li o pravopisnoj metodologiji, sastavljeno i nesastavljeno pisanje, zapravo pravopisno „definiranje” sastavljenoga pisanja tvorenica, organizirano je tradicionalno u hrvatskim pravopisnim priručnicima, osim u Anić-Silićevu pravopisu, također u određenome smislu morfološki, tj. prema vrstama riječi. Morfoloških eksplikacija u toj problematici obično ima onoliko koliko je to potrebno pravopisnoj normi, premda vrijedi dotaknuti se pitanja koliko u njima ima uvijek primarne pravopisne relevantnosti. Primjerice, u poglavlju Babić-Moguševa pravopisa (2010) koje se bavi sastavljenim i nesastavljenim pisanjem zamjenica, kaže se da „s predmetcima *i*, *ni*, *ne*, nastaju neodređe-

ne zamjenice” (Babić, Finka i Moguš 1996: 72; Moguš i Babić 2010: 62), pa se onda oprimjeruje kada se ti prefiksi pišu nesastavljeno. U tome se slučaju zapravo u pravopisnu normu preslikava ono što već propisuje „pravomorfološka” norma (npr. *ni na koji način*, iako će morfološka norma govorenoga jezika biti bliža liku *nikoji, na nikoji način*). Takve upute, pravopisne tek u širem smislu, naći ćemo i u Babić-Ham-Moguševu (Babić-Moguševu), Matičinu pravopisu i institutskome pravopisu (a nije ih izostavio ni Halilovićev bosanski pravopisni priručnik).

3.7. Oblici imenskih riječi i glagolski oblici u pravopisnim rječnicima

Autori aktualnih hrvatskih pravopisa donose u drugome dijelu rječnike koji se nazivaju pravopisnim rječnicima unatoč tomu što su pojedine riječi u nekim od njih obrađene s morfološkoga gledišta, te je ponešto problematično takve rječnike zvati isključivo pravopisnima. Pravopisnoga redukcionizma nema u rječniku „Slovenskoga pravopisa”, koji unosi i gramatičke odrednice te uključuje i pravopisno nerelevantne riječi, poprimajući tako neke odlike općejezičnoga rječnika. S druge strane u „Pregledu povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika” (Bičanić i dr. 2013) nalazimo, preciznije nazvan, Pravopisno-gramatički rječnik u kojemu su gramatički opisi ipak tek u prvome redu pravopisno uvjetovani.⁶

Ovdje nas zapravo zanima u kojoj mjeri pravopisi odnosno pravopisni rječnici eksplicitno donose morfološke odrednice, pri čemu je važno i pitanje donose li se isključivo pravopisno relevantni oblici.

Prvo je potrebno reći da morfološka norma katkad dopušta stanovitu varijantnost, a pravopisna joj se, najčešće tek u teoriji, opire; potpuno izostajanje pravopisnih varijanti tek je ortografski ideal. Prema hrvatskoj morfološkoj normi, primjerice, instrumental jednine imenice tipa *blagost* glasi *blagosti* i *blagošću*, dok genitiv množine imenice *kruška* glasi *krušaka*, *kruški*, *kruška*. Ili, imperfekt glagola ima čak tri oblika: *imah*, *imadijah*, *imađah*, pri čemu je potonji pravopisno relevantan. Budući da primarna uloga pravopisa nije prosuđivanje o gramatičkoj, odnosno pravomorfološkoj valjanosti pojedina oblika, u pravopisnome ćemo, kako je poznato, rječniku naići na riječ tipa *blagost* zbog glasa *ć* u pravopisno relevantnome obliku *blagošću*, kojemu će biti pridodan i pravopisno nerelevantan oblik *blagosti* kako korisnik ne bi zaključio da je pravopisno relevantan oblik ujedno jedini gramatički pravilan. Takav pristup primjećuje se

⁶ Sličnomu se rješenju priklanja i Šipka (2010) u svojem „Pravopisnome rečniku srpskog jezika sa pravopisno-gramatičkim savetnikom”.

u Anić-Silićevu, Babić-Finka-Moguševu, tj. Babić-Moguševu pravopisu, Matičinu pravopisu, pravopisu IHJJ-a (ali ne i Babić-Ham-Moguševu pravopisu, koji ne donosi instrumental imenica na *-ost*). Tu se pravopisna norma – u metodološkome smislu – zapravo „pokorava” morfološkim danostima, usputno donoseći oblike koji se prvotno tiču gramatike, tj. morfologije (pa tako, primjerice, pravopis IHJJ-a donosi i pravopisno nerelevantni oblik *imah*, dok u Babić-Finka-Moguševu pravopisu uopće nema primjera za imperfekt toga glagola).

Nadalje, imenice koje su zahvaćene morfološkim i tvorbeno uvjetovanim alternacijama (sibilarizacija, palatalizacija, jotacija, nepostojano *a*, vokalizacija, alternacija *ije/je/e/i*), dakako osim alternacija *ije/je*, općenito se u pravopisu hrvatskoga jezika, i srodnim mu južnoslavenskim jezicima (srpskome i bosanskome) uglavnom⁷ ne smatraju pravopisno relevantnima u užem smislu, naravno ako se one sagledavaju izvan rečeničnoga konteksta (svaka je riječ, ma koliko sama po sebi bila pravopisno nerelevantna, potencijalno zahvaćena pravopisom, npr. svaka se riječ na početku rečenice piše velikim početnim slovom). Palatalizacija i sibilarizacija u tekstualnome se dijelu pravopisnih priručnika eksplicitno uglavnom ne spominju⁸, premda ćemo u Babić-Finka-Moguševu i Anić-Silićevu pravopisnome rječniku naići na morfološku informaciju o dativu i lokativu jednine nekih imenica ženskoga roda (*majka, majci*), kao i na informaciju za imenice muškoga roda množine sa završetkom na *k, g, h* (*znanstvenik, znanstvenici*). Kada su *posljedica* palatalizacije, jotacije ili sibilarizacije pravopisno relevantni oblici, bilježe ih pravopisni rječnici svih hrvatskih pravopisnih priručnika (s iznimkom Babić-Ham-Moguševa pravopisa), npr. *junak* V jd. *junače, lud* komp. *luđi, podatak*, N mn. *podatci/podaci*, iako im kanski oblik ne mora biti sam po sebi ortografski zanimljiv. No u Babić-Finka-Moguševu pravopisnome rječniku (2001) nalazimo pak različite tipove morfoloških odrednica, tj. različite oblike, primjerice: *anakronizam, -zma; Parižanka* DL *-ki*, G mn. *-ki; parnasovac, -vca*, V jd. *-vče* G mn. *-vaca*. Iz rječnika Anić-

⁷ Kažemo uglavnom jer Anić-Silićev pravopis ima poglavlje koje obrađuje vokalizaciju (Alternacija *l/o*), a jotaciju eksplicitno obrađuje i Matičin pravopis (kao i Anić-Silićev pravopis, ali bez spominjanja naziva te promjene).

⁸ No u pretisku prvoga izdanja Babić-Finka-Moguševa „Hrvatskoga pravopisa” (tzv. Londonca) nailazimo na poglavlje naslovljeno Zamjenjivanje suglasnika K, G, H sa C, Z, S. U njemu se kaže o tome zamjenjivanju i ovo:

„U onim kategorijama u kojima se vrši obično ima izuzetaka, često veoma mnogo, tako da nismo uvijek sigurni koji oblik treba upotrijebiti. Zbog toga je veoma korisno tu pojavu prikazati i u pravopisu, iako je to inače izrazito gramatička pojava.” (Babić, Finka i Moguš 1971/1990: 43).

S druge strane u XXXVII. poglavlju Kombinacije fonema Anić-Silićeva pravopisa opširno su prikazane alternacije, tj. dan je pregled suglasničkih fonema u međusobnim kombinacijama te pregled promjena suglasničkih fonema ispred sufiksa i nastavaka. U sljedećem poglavlju obradene su i kombinacije suglasničkih fonema s fonemom *j*.

Silićeva rječnika pravopisa navodimo ove primjere: *agrotehnika* dat./lok. jed. *agrotehnici*, *anđelak* – gen. jed. *anđelka*, nom. množ. *anđelci*, vok. množ. *anđelaka*; *anarhizam* – gen. jed. *anarhizma*; *dah* – vok. jed. *daše*, *produkt* – gen. množ. *produkata*; *erumpiran* – odr. obl. *erumpirani* itd. Vidimo da su tu morfološki uvjetovane promjene predmet i pravopisne obrade. Rječnik bosansko-ga pravopisa (Halilović 1996) također obiluje natuknicama koje su tek u širem smislu pravopisno relevantne, no navode se s obzirom na gramatički kriterij, pri čemu se navode oblici (padeži) u kojima je došlo do promjene u odnosu na nominativni oblik, a navode se čak slučajevi u kojima do promjene nije došlo (npr. *liga* D/L *jd. ligi*). Postoji dakle izrazita tendencija da se preko pravopisa prikazuju fonološke i gramatičke (sklonidbene) posebnosti, ali i „regularni” slučajevi. U Matičinu pravopisnome rječniku broj oblika koje se odnose na imeničku morfologiju većinom je sveden na najnužniju pravopisnu mjeru. I u rječniku pravopisa IHJJ-a primjećujemo takav, uvjetno rečeno, redukcionistički pristup, dakle: *agrotehnika* (bez odrednice); *Parižanka* (bez odrednice); *anđelak* V *anđelče*; *parnasovac* V *parnasovče*; nema natuknica *anarhizam*, *produkt*, *dah*. No nerijetko se u njemu daju pravopisno nerelevantni genitivni oblici imena (*Marin Držić Vidra* G *Marina Držića Vidre*; *Islamska Republika Iran* G *Islamske Republike Irana*), stranih riječi (*pizza*, G *pizze*) i polusloženica (*koktel-bar* G *koktel-bara*, *rak-rana* G *rak-rane*), iako nije isključeno poimanje da se pravopisna relevantnost u potonjem slučaju sastoji u tome da je upotreba spojnice određena nesklonjivošću prvoga dijela. I premda Matičin pravopis ponegdje donosi sklonidbu imena država (*Antigva* i *Barbuda* – gen. *Antigve* i *Barbude*, *Cipar* – gen. *Cipra*), takvu metodologiju ne primjenjuje kod stranih imenica ili polusloženica. Drukčiji pristup pokazuje Babić-Ham-Mogušev školski pravopis koji uopće ne donosi pravopisne relevantne oblike, premda na dnu svake stranice rječnika nalazimo pravila vezana za pravopisno relevantne oblike.

Što se tiče glagolske morfologije, donose se oblici (kao i kod imenske morfologije) koji su pravopisno relevantni, tj. oblici s alternacijom *ije/je/e/i*, oblici u kojima se nalaze *č, ć, dž, đ*, oblici u kojima dolazi do fonološki uvjetovanih glasovnih promjena itd. I dok pravopis IHJJ-a i Babić-Ham-Mogušev pravopis⁹ uglavnom u svojim rječnicima navode ortografski relevantne glagolske oblike, rječnici Babić-Finka-Moguševa i Anić-Silićeva pravopisa, donekle i rječnik Matičina pravopisa, osim pravopisno zanimljivih, ponekad donose sekundarne pravopisno relevantne oblike. Nalazimo u njima katkad prilično opširne svojevrsne morfološke blokove, npr. *bdjeti* – prez. *bdim/bdijem*, imper. *bdi/bdij*, imperf. *bđah/bdijah*, gl. pril. sad. *bdeći/bdijući*, glag. prid. rad. *bdio* – žen. *bdje-*

⁹ U Babić-Ham-Moguševu pravopisu uglavnom nisu navedene gramatičke odrednice glagolskih oblika, npr. *plakati plačem*.

la (u Babić-Finka-Moguševu pravopisu nisu navedene odrednice). S obzirom na to da je sufiks glagolskoga priloga sadašnjega sastavljen od glasa čije je pisanje pravopisno relevantno, taj je glagolski oblik sam po sebi u pravopisnome smislu zanimljiv. (Svaki je nesvršeni glagol u barem jednome obliku pravopisno relevantan, ali to, dakako, ne znači da će se svaki glagol nesvršenoga vida nužno naći kao natuknica u pravopisnome rječniku.)

Na primjeru natuknice *biti* možemo još vidljivije razmotriti pristupe unošenja glagolskih oblika. Babić-Finka-Mogušev pravopis ovako je obradio tu natuknicu: *biti, budem; jesam–sam, bijah i bjeh, bih, budi, budući, bivši, bio, bila*. S druge strane pravopis IHJJ-a donosi samo jedan oblik, i to pravopisno relevantan oblik u (naj)užem smislu: *biti*, pril. s. *budući*. Premda Matičin pravopis u većoj mjeri uspijeva u unošenju isključivo pravopisno relevantnih glagolskih oblika, i u njemu možemo naići na primjer tipa *izmusti – prez. izmuzem*. Ili, dok rječnik pravopisa IHJJ-a, težeći unošenju isključivo pravopisno relevantnih oblika, donosi, primjerice, samo *nadnijeti*, u rječniku Matičina pravopisa stoji: *nadnijeti se – prez. nadnesem se, imp. nadnesi se, aor. nadnijeh se/nadnesoh se, glag. prid. rad. nadnio se*.¹⁰

Što se tiče ostalih morfoloških elemenata, valja naglasiti da pravopisi načelno ne donose odrednice o vrsti riječi. Dok ih Anić-Silićev pravopis i pravopis IHJJ-a¹¹ gotovo uopće ne navode (s pravom, dakako s aspekta čiste pravopisne metodologije), zanimljivo je da Babić-Finka-Mogušev (Babić-Mogušev), Babić-Ham-Mogušev i Matičin pravopis¹² donose odrednice vrste riječi za nepromjenjive riječi (npr. *iako vez., inače pril.*), a za promjenjive iznimno, no u predgovorima se tih pravopisnih rječnika ne objašnjava zašto se koristi takva metodologija. Za eksplicitno određivanje priloga može se ipak naći razlog u njihovu razlikovanju od sveza koje se pišu nesastavljeno (npr. *uludo* nasuprot *u ludo*), ali i takvo je tumačenje donekle dvojbeno jer mnogim prilozima nije moguće suprotstaviti svezu koja se piše nesastavljeno (*nalećke, *na lećke*).

Na kraju, nije naodmet napomenuti da je pravopisnu problematiku uklopio „Leksikon hrvatskoga jezika i književnosti” (Samardžija i Selak 2001) unošenjem pravopisnoga rječnika, koji je koncipiran *čisto* pravopisno, tj. ni uz jednu natuknicu nije navedena bilo kakva gramatička odrednica odnosno nisu za promjenjive riječi doneseni ni pravopisno relevantni oblici.

¹⁰ Kako vidimo, u pravopisu IHJJ-a izostavljen je pravopisno relevantan oblik *nadnijeh*, vjerojatno zbog usmjerenosti na uzusno frekventnije oblike (primjerice, ima *umrijeh*). Zanimljivo je da i u rječniku toga pravopisa nema niti oblika *razumijem, umijem* i sl. (koje autori toga pravopisa očito ne smatraju pravopisno relevantnima), a ima, primjerice, *umrem* ili *podnesen*.

¹¹ Doduše, u pravopisu IHJJ-a nekoliko takvih odrednica ima samo u razlikovnom smislu (*imotski, prid.; Imotski, im.*).

¹² Matičin pravopis, primjerice, donosi i odrednicu i za brojeve.

4. Zaključak

Navedenim primjerima, dakako, nismo iscrpili sve relevantne slučajeve, no u prvome smo redu htjeli prikazati slojevitost međustandardnojezičnih silnica, odnosno slojevitost veza pravopisne norme s morfološkom normom, odnosno kako posebnosti gramatičke norme postaju pitanje pravopisne norme. Prikazani su različiti vidovi utjecaja morfološke norme na pravopisnu metodologiju (npr. postavljanje pravila), kao i morfološki elementi koji čine „pozadinu” pravopisne norme. U nekim slučajevima pravopisna norma preuzima „teret” i nekih morfoloških pitanja, pri čemu se preko pravopisa ponekad i osnažuje kakvo pravomorfološko rješenje.

Ustanovljeno je da iz pravopisne perspektive možemo, uz stanovite manjkavosti takve podjele, razlikovati tri „tipa” gramatičkih oblika. To su pravopisno relevantni oblici (u užem smislu), pravopisno relevantni oblici u širem smislu i pravopisno nerelevantni oblici. Pravopisni rječnici hrvatskih pravopisnih priručnika razlikuju se uglavnom po tome metodološkome konceptu, odnosno po tome jesu li, pored pravopisno relevantnih oblika, uneseni i pravopisno relevantni oblici u širem smislu, premda smo i kod pravopisnih rječnika u kojima se težilo unošenju samo pravopisno relevantnih oblika te izbjegavanju pravopisno relevantnih u širem smislu, u nekim slučajevima zamijetili i pravopisno nerelevantne oblike.

Literatura:

- ANIĆ, VLADIMIR; SILIĆ, JOSIP. 2001. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Novi Liber. Zagreb.
- BABIĆ, STJEPAN; FINKA, BOŽIDAR; MOGUŠ, MILAN. 1971., pretisak 1990. *Hrvatski pravopis*. Školska knjiga. Zagreb.
- BABIĆ, STJEPAN; FINKA, BOŽIDAR; MOGUŠ, MILAN. ⁴1996. *Hrvatski pravopis*. Školska knjiga. Zagreb.
- BABIĆ, STJEPAN; FINKA, BOŽIDAR; MOGUŠ, MILAN. ⁵2000. *Hrvatski pravopis*. Školska knjiga. Zagreb.
- BABIĆ, STJEPAN; HAM, SANDA; MOGUŠ, MILAN. ¹2005. *Hrvatski školski pravopis*. Školska knjiga. Zagreb.
- BABIĆ, STJEPAN; MOGUŠ, MILAN. 2010. *Hrvatski pravopis*. Školska knjiga. Zagreb.
- BADURINA, LADA. 1996. *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja*. Izdavački centar Rijeka. Rijeka.
- BADURINA, LADA; MARKOVIĆ, IVAN; MIĆANOVIĆ, KREŠIMIR. ¹2007. *Hrvatski pravopis*. Matica hrvatska. Zagreb.
- BARIĆ, EUGENIJA I DR. ⁴2005. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.
- BIČANIĆ, ANTE I DR. 2013. *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*. Croatica Zagreb.
- DOBROVOLJIC, HELENA. 2004. *Pravopisje na Slovenskem*. Založba ZRC. Ljubljana.
- HALILOVIĆ, SENAHID. 1996. *Pravopis bosanskoga jezika*. Preporod. Sarajevo.
- Hrvatski pravopis*. 2013. Ur. Jozić, Željko. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- MARETIĆ, TOMO. 1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Matica hrvatska. Zagreb.
- MARTINET, ANDRÉ. 1973. *Jezik i funkcija*. Izdavačka djelatnost. Sarajevo.
- POPOV, DIMITR GEORGIEV I DR. 2003. *Правписен речник на българския език*. Наука и изкуство. София.
- Pravidla českého pravopisu*. 1993. Ur. Hlavsa, Zdeněk i dr. Academia. Praha.
- Pravidlá slovenského pravopisu*. 2000. Ur. Ondrejovič, Slavomír i dr. VEDA. Bratislava.
- RAGUŽ, DRAGUTIN. 2010. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Vlastito izdanje. Zagreb.
- SAMARDŽIJA, MARKO; SELAK, ANTE. 2001. *Leksikon hrvatskoga jezika i književnosti*. Pergamena. Zagreb.
- SILIĆ, JOSIP; PRANJKOVIĆ, IVO. ¹2005. *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga. Zagreb.

- Slovenski pravopis*. 2001. Ur. Toporišič, Jože i dr. Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Znanstveno-raziskovalni centar SAZU. Ljubljana.
- ŠIPKA, MILAN. 2010. *Pravopisni rečnik srpskog jezika sa pravopisno-gramatičkim savetnikom*. Prometej. Novi Sad.
- ŠKARIĆ, IVO. 2001. Kakav pravopis (između fonetike i fonologije). *Govor*. XVIII/1. 1–32.
- TEŽAK, STJEPKO; BABIĆ, STJEPAN. ¹¹1996. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.

Morphological Aspects of the Orthographic Norm

Abstract

The introduction section differentiates the morphological (and “orthomorphological”) and orthographic norm, emphasizing a kind of a paradox of the orthographic norm. In the central section of the paper, the comparative and contrastive analysis method is used to analyze several relevant morphological aspects included in the defining of orthographic principles and orthographic rules. The goal of the paper is to bring to awareness the theoretical and morphological aspects pointing to the permeation of a kind of morphology and orthography, all through the prism of Croatian orthographic norm, as well as the norm of some Slavic languages, primarily South Slavic. In accordance with the above, the conclusion discusses the complex relation between the grammatical/morphological norm and the orthographic norm, i.e. the way in which the specificities of the grammatical norm become an issue pertaining to the orthographic norm.

Ključne riječi: morfologija, pravopis, jezična norma, kodifikacija, sklonidba

Key words: morphology, orthography, linguistic norm, codification, declension